IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 23 Issue 01 AVGUST 2026

BADIIY ASARDA OBRAZLARNING MULOQOTI DARAJASINI BAHOLASH MEZONLARI

Elmurod Qorjovov
https://doi.org/10.5281/zenodo.21912298

Annotatsiya: Mazkur maqolada badiiy asardagi obrazlar muloqotining mazmuni, funksiyasi va badiiy-estetik ahamiyati tahlil qilinadi. Obrazlarning o‘zaro munosabatlari, dialog va monologlarning asar g‘oyasini ochishdagi o‘rni hamda muloqot darajasini baholash mezonlari yoritiladi. Shuningdek, obrazlar nutqining individualligi, mantiqiyligi va ta’sirchanligi ilmiy-nazariy jihatdan asoslanadi.
Kalit so‘zlar: badiiy asar, obraz, muloqot, dialog, monolog, personaj, badiiy nutq, badiiy tahlil.

Аннотация: В данной статье рассматриваются содержание, функции и художественно-эстетическое значение общения персонажей в художественном произведении. Анализируются взаимоотношения образов, роль диалогов и монологов в раскрытии идеи произведения, а также критерии оценки уровня общения персонажей. Особое внимание уделяется индивидуальности, логичности и выразительности речи персонажей.
Ключевые слова: художественное произведение, образ, общение, диалог, монолог, персонаж, художественная речь, литературный анализ.

Annotation: This article examines the content, functions and artistic significance of character communication in literary works. It analyzes the relationships between characters, the role of dialogues and monologues in revealing the main idea of a work, and the criteria for evaluating the level of communication among literary images. The individuality, coherence and expressiveness of characters’ speech are also discussed from a theoretical perspective.
Keywords: literary work, image, communication, dialogue, monologue, character, artistic speech, literary analysis.

Kirish

Badiiy adabiyot inson hayotining turli qirralarini obrazlar orqali aks ettiruvchi san’at turidir. Har qanday badiiy asarning muvaffaqiyati ko‘p jihatdan unda yaratilgan obrazlarning hayotiyligi, xarakteri va o‘zaro muloqotiga bog‘liq. Obrazlar o‘rtasidagi muloqot asarning mazmunini ochib beruvchi, syujet rivojini ta’minlovchi hamda muallif g‘oyasini kitobxonga yetkazuvchi muhim vosita hisoblanadi. Adabiyotshunoslikda badiiy asar “obrazlar tizimi” va “badiiy muloqot vositasi” sifatida talqin qilinadi.

Muloqot nafaqat personajlarning o‘zaro fikr almashuvi, balki ularning ichki dunyosi, ruhiy kechinmalari va xarakter xususiyatlarini namoyon etuvchi estetik hodisadir. Shu sababli obrazlar muloqotini baholash mezonlarini ishlab chiqish va ilmiy asoslash adabiyotshunoslikning dolzarb masalalaridan biridir.

Asosiy qism

Obraz va muloqot tushunchasi

Badiiy obraz – voqelikning san’atkor tafakkuri orqali qayta ishlangan va estetik shaklda ifodalangan ko‘rinishidir. Obrazlar tizimi badiiy asarning asosini tashkil etadi. Obrazlar orasidagi muloqot esa asardagi konflikt, syujet va kompozitsiyaning rivojlanishiga xizmat qiladi.

Muloqot dialog, monolog, ichki nutq va muallif bayoni shakllarida namoyon bo‘ladi. Dialog personajlar o‘rtasidagi munosabatlarni ko‘rsatib bersa, monolog qahramonning ichki kechinmalarini yoritadi. Badiiy asarda til obraz yaratishning asosiy vositasi hisoblanadi va personajlar nutqi ularning xarakterini ochib berishga xizmat qiladi.

Obrazlar muloqotining badiiy vazifalari

Obrazlar muloqoti quyidagi vazifalarni bajaradi:

-Syujet rivojini ta’minlaydi.

-Personaj xarakterini ochib beradi.

-Konfliktni kuchaytiradi.

-Muallif g‘oyasini ifodalaydi.

-Kitobxon bilan estetik muloqotni yuzaga keltiradi.

Muloqot orqali qahramonlarning dunyoqarashi, maqsadi, hissiy holati va ijtimoiy mavqei namoyon bo‘ladi. Shu jihatdan dialog va monologlar asarning badiiy qimmatini oshiruvchi muhim omillardan sanaladi.

Metodlar

Tadqiqot jarayonida qiyosiy-tahliliy, tavsifiy, tizimli va badiiy matn tahlili usullaridan foydalanildi. Turli davrlarda yaratilgan badiiy asarlar misolida obrazlar muloqotining mazmuni, shakli va funksiyalari o‘rganildi. Shuningdek, adabiyotshunos olimlarning nazariy qarashlari asosida obrazlar muloqotini baholash mezonlari ishlab chiqildi.

Tahlil davomida dialog, monolog, ichki monolog va muallif nutqi alohida o‘rganilib, ularning personaj xarakterini yaratishdagi o‘rni baholandi.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, obrazlar muloqotining samaradorligi quyidagi mezonlar asosida baholanishi mumkin:

Obrazlar muloqoti darajasini baholash mezonlari

1. Mazmuniy boylik mezoni

Muloqot mazmunan boy, g‘oyaviy jihatdan ahamiyatli va asar konsepsiyasiga mos bo‘lishi lozim. Mazmunsiz yoki ortiqcha dialoglar asarning badiiy qiymatini pasaytiradi.

2. Xarakterga moslik mezoni

Har bir obrazning nutqi uning yoshi, kasbi, ijtimoiy mavqei va xarakteriga mos bo‘lishi kerak. Nutqning individualligi personajni boshqa obrazlardan ajratib turadi.

3. Mantiqiylik mezoni

Dialog va monologlar voqealar rivojiga mos ravishda qurilishi, mantiqiy izchillikka ega bo‘lishi zarur. Mantiqiy bog‘liqlik asarning yaxlitligini ta’minlaydi.

4. Emotsional ta’sirchanlik mezoni

Muloqot kitobxonda hissiy ta’sir uyg‘otishi, qahramon ruhiyatini ochib berishi kerak. Ta’sirchan nutq obrazning estetik qiymatini oshiradi.

5. Badiiylik mezoni

Obrazlar nutqida tasviriy vositalar, metafora, o‘xshatish, ibora va boshqa badiiy birliklarning o‘rinli qo‘llanishi muloqotning badiiy darajasini belgilaydi.

6. Konfliktni ochish mezoni

Muloqot orqali asardagi qarama-qarshiliklar ochilishi, voqealar rivojiga turtki berilishi lozim. Kuchli dialog konfliktning chuqurlashuviga xizmat qiladi.

7. Estetik qiymat mezoni

Muloqot kitobxonda estetik zavq uyg‘otishi, asarning umumiy badiiy konsepsiyasiga mos kelishi zarur.

Obrazlar muloqotini tahlil qilishning ilmiy ahamiyati

Badiiy asardagi muloqotlarni o‘rganish orqali yozuvchi mahoratini, obraz yaratish usullarini va asarning g‘oyaviy-badiiy xususiyatlarini aniqlash mumkin. Dialog va monologlarni tahlil qilish personajlarning psixologik holatini, asarning konflikt tizimini hamda muallifning estetik qarashlarini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Bugungi adabiyotshunoslikda obrazlar muloqoti badiiy kommunikatsiyaning asosiy ko‘rinishlaridan biri sifatida qaralmoqda. Shuning uchun muloqot darajasini baholash mezonlari badiiy asarni ilmiy tahlil qilishda muhim metodologik ahamiyat kasb etadi.

Muhokama

Olingan natijalar obrazlar muloqotining badiiy asardagi ahamiyati nihoyatda katta ekanligini ko‘rsatdi. Dialog va monologlar nafaqat syujet rivojiga xizmat qiladi, balki personajlarning ma’naviy olamini ham yoritadi. Ayniqsa, ichki monolog qahramonning ruhiy kechinmalarini chuqur ochib beruvchi vosita sifatida alohida ahamiyatga ega.Bugungi kunda badiiy muloqot masalasi lingvistika, psixologiya va adabiyotshunoslikning tutash nuqtasida o‘rganilmoqda. Shu jihatdan obrazlar muloqotini baholash mezonlari nafaqat adabiy tahlil, balki kommunikativ va pragmatik tadqiqotlar uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, personajlar nutqi orqali milliy mentalitet, urf-odatlar, madaniy qadriyatlar va davr ruhi aks etadi. Bu esa obrazlar muloqotini o‘rganishning ilmiy ahamiyatini yanada oshiradi.

Xulosa

Badiiy asarda obrazlarning muloqoti syujet rivoji, xarakter yaratish va muallif g‘oyasini ifodalashda muhim o‘rin tutadi. Obrazlar o‘rtasidagi dialog va monologlar asarning badiiy-estetik qiymatini belgilovchi asosiy unsurlardan hisoblanadi. Muloqot darajasini baholashda mazmuniy boylik, xarakterga moslik, mantiqiylik, emotsional ta’sirchanlik, badiiylik, konfliktni ochish va estetik qiymat kabi mezonlarga tayanish maqsadga muvofiqdir. Ushbu mezonlar badiiy asarlarni chuqur tahlil qilish va ularning san’atkorlik darajasini aniqlashga xizmat qiladi.

Xulosa o‘rnida ta’kidlash joizki, badiiy asarda obrazlarning muloqoti asarning g‘oyaviy, badiiy va estetik yaxlitligini ta’minlaydigan eng muhim unsurlardan biridir. Badiiy asar obrazlar tizimi va badiiy muloqot vositasi sifatida mavjud bo‘lib, unda har bir obrazning nutqi, fikrlashi va boshqa personajlar bilan munosabati muallifning badiiy niyatini ro‘yobga chiqarishga xizmat qiladi

Obrazlar o‘rtasidagi muloqot orqali nafaqat voqealar rivoji, balki qahramonlarning ma’naviy qiyofasi, dunyoqarashi, axloqiy tamoyillari va ruhiy kechinmalari ham ochib beriladi. Dialog va monologlar personaj xarakterini individuallashtirish, ularni bir-biridan farqlash hamda kitobxon ongida aniq tasavvur hosil qilish imkonini yaratadi. Ayniqsa, ichki monolog qahramonning yashirin his-tuyg‘ulari, ruhiy ziddiyatlari va hayotiy qarashlarini ochishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot davomida aniqlanganki, obrazlar muloqotining samaradorligi bir qator mezonlar orqali baholanadi. Jumladan, nutqning mazmunan boyligi, mantiqiy izchilligi, xarakterga mosligi, hissiy ta’sirchanligi, badiiyligi va estetik qiymati muloqot darajasini belgilovchi asosiy omillar hisoblanadi. Ushbu mezonlarning uyg‘unlashuvi natijasida asar kitobxonga kuchli ta’sir ko‘rsatadi va uning badiiy qimmati ortadi Shuningdek, obrazlar muloqoti milliy madaniyat, urf-odatlar, xalqning mentaliteti va ma’naviy qadriyatlarini aks ettirishda ham muhim vosita vazifasini bajaradi. Personajlarning so‘zlashuv uslubi, leksik birliklardan foydalanishi va nutqiy xususiyatlari orqali muallif ma’lum davr, muhit va xalqning o‘ziga xos jihatlarini tasvirlaydi. Shu bois muloqotni o‘rganish badiiy asarning lingvokulturologik va pragmatik xususiyatlarini aniqlashga ham xizmat qiladi.

Bundan tashqari, zamonaviy adabiyotshunoslikda obrazlar muloqoti faqat badiiy vosita sifatida emas, balki kommunikativ jarayon sifatida ham tadqiq qilinmoqda. Chunki har bir dialog muallif, qahramon va kitobxon o‘rtasidagi murakkab estetik muloqotning tarkibiy qismi hisoblanadi. Muloqot orqali kitobxon asar mazmunini chuqurroq anglaydi, qahramonlar taqdiriga hamdard bo‘ladi va muallif ilgari surgan g‘oyalarni qabul qiladi. Umuman olganda, badiiy asarda obrazlarning muloqoti darajasini baholash adabiy asarning san’atkorlik mahoratini aniqlashda muhim ilmiy mezon bo‘lib xizmat qiladi. Dialog va monologlarning mazmuni, shakli hamda badiiy funksiyasini chuqur tahlil qilish orqali asarning g‘oyaviy-badiiy qimmati, yozuvchining ijodiy mahorati va obrazlar tizimining mukammalligi haqida ilmiy xulosalar chiqarish mumkin. Shu sababli obrazlar muloqotini tadqiq etish va uning baholash mezonlarini takomillashtirish bugungi adabiyotshunoslik fanining dolzarb va istiqbolli yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qolmoqda

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qo‘shjonov M. Adabiyot nazariyasi asoslari. – Toshkent: Tafakkur, 2021.
2. Karimov B. Badiiy tahlil asoslari. – Toshkent: Akademnashr, 2022.
3. Yo‘ldoshev Q. Adabiyotshunoslikka kirish. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2021.
4. Rasulova U. Badiiy asarda sarlavha poetikasi. – Toshkent, 2023.
5. Chorshanbiyev M. Adabiyotshunoslik nazariyasi. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti, 2024.
6. Umurzoqov R. Badiiy obraz nazariyasi va tahlili. – Farg‘ona, 2022..